

<http://dx.doi.org/10.16926/zc.2021.47.13>

Katarzyna ZIAJA

Częstochowskie Towarzystwo Naukowe

Słów kilka o księdzu Bonawenturze Metlerze (1866–1939)

Siódmego lipca 2021 roku przypada kolejna rocznica urodzin człowieka niezwykle zasłużonego dla miasta Częstochowy, niestety – znanego jedynie wybranym. Bonawentura Metler, bo o nim mowa, był księdzem z zawodu i powołania, ale także wielkim znawcą i pasjonatem astronomii¹. W swojej działalności dydaktyczno-naukowej łączył astronomię z religią, doszukując się boskich przejawów w tej skądinąd ścisłej dziedzinie nauk. Poniższy tekst jest także wyrazem szacunku i pamięci wobec ś.p. księdza profesora Jana Związka.

Bonawentura Metler urodził się 7 lipca 1866 roku we wsi Ciążeń². W tamtym czasie wieś Ciążeń administracyjnie należała do powiatu słupeckiego oraz miasta Kalisza. Z kolei w hierarchii kościelnej Ciążeń posiadał status miejscowości parafialnej, o bogatych tradycjach. Ciążeń w przeszłości posiadał prawa miejskie, był przez pewien czas siedzibą biskupów poznańskich, czego wyrazem jest wciąż istniejący pałac biskupi w Ciążeniu, a także kościół parafialny pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela, w którym Bonawentura został ochrzczony³.

Rodzicami Bonawentury byli Bernard i Marianna (Maria) z domu Winnicka⁴. Jeden z nielicznych badaczy postaci Metlera, ksiądz Jan Związek, na podstawie akt personalnych sugeruje, że była to rodzina szlachecka, o powstańczej historii – ojciec Metlera miał być uczestnikiem powstania listopadowego, natomiast ro-

¹ M. Głowacki, *Bonawentura Metler – pionier częstochowskiej astronomii*, „Ziemia Częstochowska” 1996, t. 23.

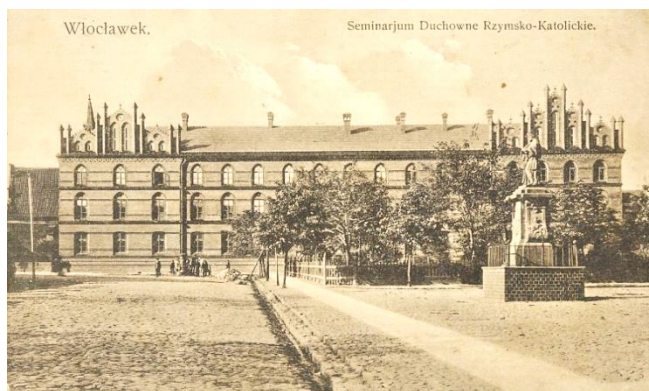
² Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie, Akta personalne księdza Bonawentury Metlera, sygn. III 126.

³ J. Związek, *Per aspera ad astra. Życie i działalność ks. Bonawentury Metlera*, „Ziemia Częstochowska” 1996, t. 23.

⁴ Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie, Akta personalne księdza Bonawentury Metlera, sygn. III 126.

dzina matki związana była z powstaniem styczniowym⁵. Dodatkowo w swojej autobiografii ksiądz Metler nieustannie podkreślał, że to matce zawdzięcza swoje religijne wychowanie⁶. Wszystko to składało się na typowy obraz szlacheckiej rodziny, w której głęboka religijność spleciona była nierozdzielnie z patriotyzmem, a w duchu tych wartości wychowywano następne pokolenia.

Przypuszcza się, że wykształcenie podstawowe odebrał Metler w domu rodzinnym, na wzór innych rodzin szlacheckich, czemu sprzyjało także słabe zdrowie Bonawentury. Pierwszym oficjalnie potwierdzonym etapem edukacji przyszłego księdza było przyjęcie do Męskiego Gimnazjum Klasycznego w Kaliszu, w wieku około 10–11 lat⁷. W owym czasie Gimnazjum było szkołą średnią, w której nauka trwała 8 lat, tak więc pobyt Metlera w tej placówce przypadają na lata 1875–1883. Lata nauki Metlera zbiegły się w czasie z rządami kuratora oświatowego Aleksandra Apuchtina, który był odpowiedzialny za zrusyfikowany system polskiego szkolnictwa – stąd też był to okres jednej z intensywniejszych fal rusyfikacji młodych Polaków. Gimnazjum w Kaliszu kładło szczególny nacisk na znajomość języków klasycznych – łaciny i greki, ale i tych nowożytnych, za wyjątkiem języka polskiego, który był przedmiotem dodatkowym wykładanym w języku rosyjskim. Drugą szczególną właściwością owego Gimnazjum była możliwość uczestnictwa uczniów w nabożeństwach szkolnych wykładanych w języku polskim. Pomimo utrudnionych warunków i klimatu niesprzyjającego nauce Bonawentura Metler ukończył Gimnazjum jako jeden z najlepszych uczniów w 1883 roku⁸, wieńcząc ośmioletnią naukę egzaminem maturalnym oraz uzyskaniem świadectwa dojrzałości.

Fot. 1. Seminarium Duchowne we Włocławku (dawny widok)

Źródło: CBN Polona.

⁵ J. Związek, *Per aspera ad astra. Życie i działalność ks. Bonawentury Metlera*.

⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie, Akta personalne księdza Bonawentury Metlera, sygn. III 126.

⁷ J. Związek, *Per aspera ad astra...*

⁸ Tamże.

Kolejnym ważkim etapem jego edukacji, który zaważył na całym jego życiu, było wstąpienie do seminarium duchownego we Włocławku⁹, gdzie warunkiem przyjęcia na wybrane studia filozoficzno-teologiczne było m.in. posiadanie świadectwa dojrzałości. Mimo świetnych wyników naukowych Metler nie ukończył piątego roku studiów. Było to pokłosiem decyzji biskupa Aleksandra Bereśniewicza oraz zarządu seminarium o skierowaniu Metlera do Akademii Duchownej w Petersburgu¹⁰. Należało traktować to jako ogromne wyróżnienie i nagrodę, ponieważ trafiali tam wyłącznie wybitnie uzdolnieni studenci z całego Cesarstwa Rosyjskiego, w tym garstka późniejszych biskupów czy arcybiskupów z Polski. Jednak także tutaj słabe zdrowie Metlera dawało o sobie znać – z opisywanych w późniejszych latach objawów można domniemywać, że cierpiał m.in. na reumatyzm¹¹. Choroba ta szczególnie daje się we znaki w podmokłych, wilgotnych terenach, do których bez wątpienia należy Petersburg.

Dla poratowania zdrowia Metler wyjechał w region Gorycji, w północnych Włoszech, gdzie ostatecznie odebrał święcenia kapłańskie w 1888 roku¹². Jednakże pobyt we Włoszech rozbudził w Metlerze pasję do dalszej nauki. Swoją wiedzę, bynajmniej nie z zakresu ścisłej teologii, pogłębiał kolejno w Rzymie, Innsbrucku i Oksfordzie, badając tajniki architektury, sztuki i drugiej pasji jego życia – astronomii¹³. Warto dodać, że gimnazjalne wykształcenie Metlera procentowało – był poliglotą, co m.in. potwierdzają napisane przez niego podręczniki do nauki języka angielskiego dla Francuzów i języka francuskiego dla Anglików. Te umiejętności pozwalały Metlerowi zarabiać na kolejne podróże – był bowiem nauczycielem tych języków¹⁴.

Kolejną cezurę czasową w życiu Metlera wyznaczały lata 1901–1904 i podróż dookoła świata rozpoczęta wyprawą do Australii¹⁵. Należy dodać, że tego typu zachowanie nie należało do standardów zachowania duchownych – było niezwykle nawet jak na owe czasy. Co więcej, rezultatem tej wyprawy naukowej było dziełko na temat alg morskich wydane w Australii, a także rękopis *Kształt Ziemi*¹⁶. Po zakończeniu wyprawy ksiądz Metler wrócił do Europy i Francji. Tutaj po raz kolejny

⁹ Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie, Akta personalne księdza Bonawentury Metlera, sygn. III 126.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

¹² J. Związek, *Metler Bonawentura (1866–1939)*, [w:] *Słownik biograficzny ziemi częstochowskiej*, pod red. A.J. Zakrzewskiego, Częstochowa 1998, t. 1.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ M. Głowacki, *Bonawentura Metler – pionier częstochowskiej astronomii*.

¹⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie, Akta personalne księdza Bonawentury Metlera, sygn. III 126.

podjął trud nauki – rozpoczął studia m.in. astronomiczne na paryskiej Sorbonie, nie zaniedbując swych duszpasterskich obowiązków. Równolegle do studiów pełnił posługę kapelana w Instytucie św. Kazimierza, w Juvisy sur Orge pod Paryżem. Był to ośrodek m.in. dla weteranów powstań czy ubogich Polaków we Francji, w którym opiekę sprawowało zgromadzenie sióstr szarytek. Ksiądz Metler swój wolny czas poświęcał astronomii, stopniowo zaprzyjaźniając się ze słynnym francuskim astronomem – Camillusem Flammarionem, pod którego okiem zbudował teleskop i zorganizował małe obserwatorium astronomiczne w Juvisy¹⁷.

Fot. 2. C. Flammarion

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Camille_Flammarion.

W tym czasie polityka wewnętrzna Francji zmienia się na niekorzyść obcokrajowców oraz duchownych, w związku z czym siostry szarytki narodowości polskiej powróciły do Polski. Za miejsce swojego pobytu wybrały Częstochowę i Schronienie św. Antoniego dla Paralityków. W ślad za nimi, w 1908 roku do Częstochowy przybył ksiądz Metler¹⁸. W tamtym czasie Częstochowa przynależała do diecezji włocławskiej, której biskupem był Stanisław Zdzitowiecki. Pomimo życzliwego przyjęcia księdza Metlera władze kościelne żywiły pewne obawy co do natury jego wykształcenia. Wszechstronne wykształcenie przyrodnicze mogło być przyczyną, dla której nie powierzono mu funkcji wykładowcy

¹⁷ Tamże.

¹⁸ M. Ratuszny, *W rocznicę śmierci księdza Bonawentury Metlera*, „Tygodnik Katolicki Niedziela”, Częstochowa 1984, nr 50.

w Seminarium Duchownym czy innej ważnej placówce oświatowej. By docenić jednak jego wykształcenie, skierowano go do pracy katechetycznej – został prefektem szkolnym w szkołach najniższego stopnia. Metler nie był tym zajęciem zachwycony, nie oddając się mu w pełni, był przekonany, że jego rolą jest szerzyć zdobytą wiedzę wśród młodzieży. Stąd też, tak jak we Francji, zaczął organizować małe obserwatorium astronomiczne przy Ośrodku dla Paralityków, którego był kapelanem.

Te ostatnie działania zostały zauważone przez władze miasta, od których dostał specjalne przyzwolenie na organizację spotkań popularyzatorskich z astronomii przeznaczonych dla dzieci i młodzieży. Podczas tych spotkań zawsze podkreślał, że astronomia stanowi dowód na istnienie Boga, przez co zaczął być pozytywniej postrzegany przez środowisko duchownych. Między innymi, skutkiem tego było mianowanie jego osoby na prefekta szkół średnich w Częstochowie. Wyrazem uznania ze strony władz biskupich było także mianowanie Metlera honorowym kanonikiem kaliskim¹⁹.

Fot. 3. Oryginalny plakat zachęcający do uczestnictwa w odczycie ks. B. Metlera
Źródło: Archiwum Państwowe w Częstochowie.

Ten okres rozkwitu astronomii na ziemi częstochowskiej przerwały działania wojenne – wybuchła pierwsza wojna światowa, a ksiądz Metler wyemigrował do Ameryki, skąd powrócił dopiero w 1918 roku²⁰. Był to początek odrodzenia polskiej państwowości, a także rozwoju struktur kościelnych i powstawania kolejnych parafii. Ksiądz Metler uzyskał przydział do małej parafii wiejskiej w Garnku

¹⁹ J. Związek, *Ks. Bonawentura Metler jako duszpasterz (1866–1939)*, „Ziemia Częstochowska” 2006, t. 33.

²⁰ Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie, Akta personalne księdza Bonawentury Metlera, sygn. III 126.

koło Częstochowy²¹, gdzie niejako na nowo poznawał zasady rządzące się duszpasterstwem parafialnym. Było to dla niego spore wyzwanie, szczególnie że jego pasja astronomiczna nie znajdowała zrozumienia wśród wiernych. Jednak parafianie docenili go na innym polu, oddając na niego głosy podczas wyborów do I Sejmu Ustawodawczego. Jego działalność w tej parafii zakończyła się w 1919 roku, kiedy uzyskał przeniesienie do dużo większej parafii Kruszyn²².

Fot. 4. Oryginalne zdjęcie ks. B. Metlera na tle kościoła w Kruszynie

Źródło: Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza.

Po początkowych sukcesach duszpasterskich napotykał w swej parafii na rozmaite trudności, wpieryw związane z odbudową parafii, następnie związane z niepokojami społecznymi, a później epidemią grypy „hiszpanki”, która dotarła do Polski i dotknęła także jego osobę. Zmuszony był leczyć się kolejno w uzdrowisku we Francji oraz w Zakopanem. Podczas posługi duszpasterskiej w Kruszynie ks. Metler dostawał wsparcie także ze strony mieszkającej w okolicy rodziny Lubomirskich, jednakże nieustannie piętrzące się kłopoty w pracy parafialnej i brak możliwości rozwijania pasji astronomicznej spowodowały, że ksiądz Metler postanowił przejść na emeryturę. Władze diecezjalne nie przystały na to, przyzna-

²¹ Tamże.

²² Tamże.

jąc mu w zamian do pomocy wikariusza. Ksiądz Metler pozostał proboszczem w Kruszynie aż do 1932 roku²³. Następnie objął probostwo w Maluszynie, gdzie przebywał zaledwie dwa lata, a w 1934 roku osiadł w Parzymiechach, które okazały się jego ostatnią parafią²⁴.

Lata 1908–1914 oraz 1919–1932 wydawały się najbardziej stabilnymi okresami w życiu księdza Metlera. Jednocześnie te cezury czasowe wyznaczały dynamiczny rozwój naukowy Częstochowy, do którego Metler przyłożył swoją cegiełkę – Miejskie Obserwatorium Astronomiczne²⁵. Idea popularyzacji ukochanej astronomii za pomocą obserwatorium astronomicznego zawładnęła nim na dobre. Już w 1909 roku, czyli zaledwie rok po powrocie do kraju, upatrzył sobie budynek idealny do jego potrzeb – wolno stojący pawilon wystawowy stojący w parku miejskim, nienależący jednak do miasta, lecz Towarzystwa Akcyjnego „Zawiercie” Zakładów Przędzalni Bawełny, Tkalni i Blecharni w Zawierciu. Jego starania zostały zwieńczone dopiero w 1923 roku – kiedy to przy wsparciu radnego Józefa Marczewskiego (późniejszego prezydenta Częstochowy) przejęto budynek i zaczęto jego przebudowę na potrzeby obserwatorium. Dzięki ofiarności mieszkańców Częstochowy, osobistym środkom księdza Metlera i różnym darowiznom przebudowano budynek, zmieniając go w dwunastometrową wieżę z kopułą o średnicy 5 m²⁶.

Fot. 5. Oryginalna pocztówka z 1930 r. przedstawiająca Obserwatorium Astronomiczne w Częstochowie

Źródło: Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie.

²³ Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie, Akta personalne księdza Bonawentury Metlera, sygn. III 126.

²⁴ R. Brzeziński, *Ks. Bonawentura Metler i męczennicy parzymiescy*, Częstochowa 1999.

²⁵ Otwarcie obserwatorium astronomicznego w parku Staszica, „Goniec Częstochowski” 1928, t. 23, nr 201.

²⁶ Archiwum Państwowe w Częstochowie, Miejskie Obserwatorium Astronomiczne, sygn. 7949.

Na tym nie koniec jednak działalności naukowej księdza Metlera – od 1915 roku był bowiem nauczycielem astronomii w Gimnazjum im. H. Sienkiewicza w Częstochowie, i z jego inicjatywy usypano kopiec ku czci Kopernika z okazji 450-lecia urodzin wielkiego astronoma.

Ksiądz Metler ze swoją pasją astronomiczną nie pozostawał niezauważony na arenie krajowej. W kwietniu 1920 roku odbywał się I Zjazd Naukowy Astronomów, na który ksiądz Metler został zaproszony. Co więcej, wystąpił z wnioskiem o założenie Polskiego Towarzystwa Astronomicznego w Częstochowie²⁷. Nie przyniosło to spodziewanego przez Metlera skutku, natomiast stało się impulsem do stworzenia Częstochowskiego Towarzystwa Przyjaciół Astronomii, którego Metler był założycielem w 1928 roku²⁸.

Fot. 6. Logo oddziału częstochowskiego PTMA im. ks. B. Metlera

Źródło: <http://www.czestochowa.ptma.pl/>.

Powyższe wydarzenie zbiegło się w czasie z otwarciem Obserwatorium Astronomicznym w Parku Miejskim im. S. Staszica. Na wyposażeniu obserwatorium znalazły się między innymi luneta z obiektywem o średnicy 11 cm i ogniskowej 204 cm, a także zegar astronomiczny i biblioteka. W owym czasie był to jeden z lepszych sprzętów dostępnych w Polsce, co znacząco przyczyniło się do rozwoju astronomii w Częstochowie. Tę prężną działalność Metlera przerwał wyjazd z Częstochowy kolejno do Maluszyna i Parzymiech, gdzie także nie zaniedbywał swoich pasji astronomicznych. Parafia parzymieska okazała się być tą ostatnią w życiu księdza Metlera. We wrześniu 1939 roku do miejscowości Parzymiechy wkroczyli Niemcy. Teleskop zainstalowany w wieży kościelnej stał się powodem do zatrzymania księdza Metlera, jego wikariusza oraz organisty pod zarzutem wspomagania wojska polskiego. Wszyscy trzej zostali zabici i pochowani we wspólnym grobie. Dopiero 11 grudnia 1945 roku zwłoki księdza Metlera zostały sprowadzone na cmentarz w Parzymiechach²⁹.

²⁷ <https://ptma.pl/oddzialy/>

²⁸ Archiwum Państwowe w Częstochowie, Budowa obserwatorium astronomicznego w parku Staszica, sygn. 6377.

²⁹ R. Brzeziński, *Ks. Bonawentura Metler i męczennicy parzymiescy*, Częstochowa 1999.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie, Akta personalne księdza Bonawentury Metlera, sygn. III 126.
- Archiwum Państwowe w Częstochowie, Budowa obserwatorium astronomicznego w Parku Staszica, sygn. 6377.
- Archiwum Państwowe w Częstochowie, Miejskie Obserwatorium Astronomiczne, sygn. 7949.
- Otwarcie obserwatorium astronomicznego w Parku Staszica*, „Goniec Częstochowski” 1928, t. 23, nr 201.
- Z obserwatorium astronomicznego*, „Goniec Częstochowski” 1928, t. 23, nr 219.

Opracowania

- Brzeziński R., *Ks. Bonawentura Metler i męczennicy parzymiescy*, Częstochowa 1999.
- Długosz A., *Częstochowskie Obserwatorium Astronomiczne*, „Nasz Świat” 1957, nr 3.
- Głowacki M., *Bonawentura Metler – pionier częstochowskiej astronomii*, „Ziemia Częstochowska” 1996, t. 23.
- Ratuszny M., *W rocznicę śmierci księdza Bonawentury Metlera*, „Tygodnik Katolicki Niedziela” 1984, nr 50.
- Związek J., *Ks. Bonawentura Metler jako duszpasterz (1866–1939)*, „Ziemia Częstochowska” 2006, t. 33.
- Związek J., *Metler Bonawentura (1866–1939)*, [w:] *Słownik biograficzny ziemi częstochowskiej*, t. 1, pod red. A.J. Zakrzewskiego, Częstochowa 1998.
- Związek J., *Per aspera ad astra. Życie i działalność ks. Bonawentury Metlera*, „Ziemia Częstochowska” 1996, t. 23.

Strony internetowe

<https://ptma.pl/>, [dostęp: 10.04.2019].

Słów kilka o księdzu Bonawenturze Metlerze (1866–1939)

Streszczenie

W 2019 roku przypada 80. rocznica śmierci człowieka niezwykle zasłużonego dla rozwoju częstochowskiej nauki. Bonawentura Metler to postać nieznana współczesnym mieszkańcom Częstochowy, a zarazem na tyle nietuzinkowa, że nie powinna być zapomniana. Metler – ksiądz, astronom, podróżnik i poliglota – urodzony w XIX wieku, posiadał umysł, który wyprzedzał swoją epokę.

Pragnąc przybliżyć jego sylwetkę, autor nakreśla krótki biogram; w jego życiu było miejsce na dwie wielkie pasje – astronomię i religię.

Słowa kluczowe: Bonawentura Metler, Częstochowa, ksiądz, kościół, astronomia, obserwatorium astronomiczne.

A few words about Father Bonawentura Metler (1866–1939)

Summary

2019 is the 80th anniversary of the death of a man of great merit for the development of Częstochowa science. Bonawentura Metler is an extraordinary character that is worth remembering. Metler – a priest, astronomer, traveler and polyglot – born in the nineteenth century had a mind that was ahead of its time. The author outlines a short biography of Metler's life in which there was room for two great passions of life: astronomy and religion.

Keywords: Bonawentura Metler, Częstochowa, priest, church, astronomy, observatory.